

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ СТВОРЕННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА В ЗАКЛАДІ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Тігаренко С. А., Бабачук Ю. М.

ВСТУП

Проблема здоров'я людини постає як одна з найбільш гострих у планетарному масштабі. Її вирішення пов'язують із виживанням людської цивілізації, яка поступово руйнується під впливом наслідків науково-технічного прогресу та різноманітних вірусів. Зважаючи на це, ухвалено низку міжнародних (Всесвітня організація охорони здоров'я, ЮНЕСКО) та державних документів, що наголошують на гостроті проблем здоров'я людини й потребі їх розв'язання як науковцями, так і практиками.

У Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті турбота про здоров'я молоді, виховання в неї культури здорового способу життя визначається як одне із пріоритетних завдань. З урахуванням цього проблема здоров'я людини нині постає об'єктом дослідження в багатьох галузях науки та практики. Головна увага акцентується на тому, що треба не стільки повертати здоров'я, скільки змалку виховувати в кожній людині усталені звички й потребу здорового способу життя¹.

Здоров'я забезпечує гармонійний розвиток особистості, її само-реалізацію у фізичному, професійному, творчому потенціалах. Проблема здоров'язбереження відображена в законодавчих документах України про охорону здоров'я. Проте реалії сьогодення свідчать, що в Україні склалася критична ситуація зі станом здоров'я молоді – приблизно 60% юнаків та дівчат мають незадовільний рівень фізичного розвитку.

Одним із важливих показників життєдіяльності людини є стан її здоров'я, що розглядається як динамічна рівновага організму з навколишнім світом. Серед ключових напрямів державної освітньої політики, визначених Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 р., є формування здоров'язбережувального середовища. Результати вітчизняних і міжнародних досліджень свідчать, що потрібні нові педагогічні концепції освітнього

---

¹ Крамаренко І., Ночвінова О. Збірник нормативно-правових актів щодо матеріально-технічного забезпечення галузі освіти. *Інноваційна діяльність*. Київ, 2019. С. 22.

середовища; навчальні заклади повинні діяти в інтересах здобувачів освіти, гарантувати безпеку й здоров'я, а педагоги мають бути готовими до моделювання та впровадження нових моделей середовищ.

Проблемі формування здоров'язбережувального освітнього середовища присвячено наукові роботи Т. Андущенко, О. Антонової, В. Базарного, Я. Берегового, М. Гриньової, В. Єфімової, В. Івченко, Н. Карапузової, Л. Лохвицької та інших. Питаннями моделювання безпечного для здоров'я освітнього середовища цікавилися І. Баєва, Д. Іванов, В. Панов, О. Підгірна, Є. Рибак, С. Сергєєв, В. Слободчиков, А. Тубельський. Проблема ж стану здоров'я молодого покоління набуває нового звучання в сучасних умовах, оскільки ситуація, що склалася в державі, характеризується високими показниками захворюваності серед молоді, зниженням рівня життя, соціальними потрясіннями, складнощами якості медичного обслуговування, погіршенням екологічної ситуації.

У педагогічних дослідженнях проблема здоров'я міцно пов'язана з ефективною системою фізичного виховання (Т. Андущенко, Е. Вільчковський, О. Дубогай, Н. Денисенко, Л. Лохвицької), оскільки саме від її ефективності залежатиме розвиток дітей дошкільного віку.

Над вирішенням проблеми фізичного розвитку та зміцнення здоров'я дошкільників працюють як українські педагоги (Л. Ігнатєва, О. Байєр), так і закордонні дослідники (М. Сократов, В. Мануйлова, С. Славина, О. Кабачек, Д. Соколов, С. Мамулов, С. Стівенсон).

Аналіз праць багатьох учених: О. Аксьонової, Е. Вільчковського, Л. Волкової, Т. Глушанок, Л. Гримака, Н. Денисенко, М. Єфименко, Ю. Змановського, К. Крутій, П. Лєсгафта, С. Мартинова, В. Сніжко, С. Сухарева та інших, і практичної діяльності інструкторів фізичної культури закладів дошкільної освіти свідчить про те, що проблема оздоровлення дітей та формування їхнього здоров'я, зокрема створення здоров'язбережувального середовища в закладі дошкільної освіти, залишається малодослідженою як у науці, так і у практиці.

1. Загальна характеристика створення здоров'язбережувального середовища закладу дошкільної освіти

Проблема збереження та зміцнення здоров'я дітей знайшла своє втілення в законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», Державній національній програмі «Освіта», Національній програмі «Діти України», Базовому компоненті дошкільної освіти України. Зокрема, у Законі України «Про дошкільну освіту» серед пріоритетних завдань розвитку дошкільної ланки освіти йдеться про збереження та

зміцнення фізичного, психічного й духовного здоров'я дитини², у Базовому компоненті дошкільної освіти України одним із концептуальних підходів визначена турбота про фізичне та психічне здоров'я кожної дитини³. Реалізація стратегічних оздоровчих завдань відображена в основних положеннях О. Кононко, у дослідженнях О. Богінч⁴, Н. Денисенко⁵, О. Дубогай, Л. Лохвицької⁶ та інших, у яких зазначається, що педагогічний процес має будуватися відповідно до реалізації завдань збереження та зміцнення здоров'я дітей.

Дати визначення поняттю «здоров'язбережувальне середовище» намагалися як українські, так і російські дослідники (О. Богінч, Н. Денисенко, А. Сидоренко, Н. Рилова, Т. Овчинникова й інші).

Дослідниця О. Богінч вважає, що здоров'язбережувальне середовище – це середовище, у якому дитині приємно й безпечно перебувати, що стимулює її розвиток, забезпечує комфортні умови для формування здоров'я і є оптимальним для її зростання, воно передбачає використання різних засобів та методів виховного впливу на дітей з урахуванням їхніх потреб, інтересів, індивідуальних особливостей та потенціалу кожної дитини, з використанням особистісно орієнтованого підходу⁷.

Н. Рилова розглядає поняття «здоров'язбережувальне середовище освітнього закладу» як сукупність управлінських, організаційних, навчально-виховних умов, що спрямовані на збереження, формування та зміцнення всіх видів здоров'я дитини: фізичного, психічного, духовного та соціального⁸.

А. Сидоренко під час дослідження стану здоров'я дітей інтернатного типу визначає «здоров'язбережувальне освітнє середовище» як сукупність соціально-гігієнічних, психолого-педагогічних умов і фізіологічних чинників, які сприяють реалізації адаптивних можливостей індивіда, збереженню та зміцненню

---

² Крамаренко І., Ночвінова О. Збірник нормативно-правових актів щодо матеріально-технічного забезпечення галузі освіти. *Інноваційна діяльність*. Київ, 2019. С. 13.

³ Базовий компонент дошкільної освіти / А. Богуш та ін. Київ, 2012. 26 с.

⁴ Богінч О. Сутність здоров'язберігаючого середовища у життєдіяльності дітей дошкільного віку. *Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка*. Вип. XVII–XVIII. Івано-Франківськ : Педагогічний інститут ; ПНУ ім. В. Стефаника. 2008. С. 191–199.

⁵ Денисенко Н. Формування свідомого ставлення до здоров'я. *Дошкільне виховання*. 2008. № 9. С. 3–5.

⁶ Лохвицька Л., Андрющенко Т. Про здоров'я треба знати, про здоров'я треба дбати. *Дошкільне виховання*. 2002. № 12. С. 10–13.

⁷ Богінч О. Сучасні пріоритети фізичного розвитку дітей. *Дошкільне виховання*. 2005. № 7. С. 12–14.

⁸ Рылова Н. Организационно-педагогические условия создания здоровьесберегающей среды образовательных учреждений : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Кемерово. 2007. 22 с.

фізичного та психічного здоров'я вихованців, гармонійному розвитку їхньої особистості⁹.

На думку російської вченої Т. Овчинникової, «здоров'я-збережувальне середовище» – це предметне, комунікативне й оздоровче середовище, до якого належать господарська інфраструктура, матеріальне забезпечення навчальної й оздоровчої діяльності, умови спілкування дітей один з одним і педагогом, форми та принципи навчальної й оздоровчої діяльності¹⁰.

У публікаціях В. Ананьєва вживається таке поняття, як «здоров'язбережувальний освітній простір». Автор вважає, що навчально-виховний процес, який включає в себе адекватні віковим особливостям дітей психолого-педагогічні й оздоровчо-профілактичні умови для формування і зміцнення всіх компонентів їхнього здоров'я, повинен будуватися в атмосфері комфортного особистісного зростання кожної дитини, її розвитку й ефективної самореалізації¹¹.

Поняття «здоров'язбережувальний простір» О. Підгірна обґрунтовує як багаторівневу освітню систему й соціально організоване виховне середовище, у якому пріоритетами виступають здоровий спосіб життя, культура здоров'я, прогнозування здоров'язбережувальної діяльності. Змістовими компонентами здоров'язбережувального простору є соціальний, креативно-діяльнісний і реабілітаційний. Автор наголошує на тому, що здоров'язбережувальний простір забезпечує усвідомлення його суб'єктами цінності здорового способу життя, збереження і зміцнення здоров'я, продуктивну активність усіх учасників простору щодо розвитку навичок культури здоров'я й духовно-етичного самовдосконалення¹².

У порівняльній характеристиці, що зробила О. Богінч, зазначається, що відмінність здоров'язбережувального освітнього простору від здоров'язбережувального середовища полягає в тому, що перше поняття розглядається як створення комфортних умов для життєдіяльності кожної дитини, незалежно від освітнього закладу (це може бути як дошкільний навчальний заклад, так і школа), тоді як

---

⁹ Сидоренко А. Формирование и сохранение здоровья воспитанников образовательных учреждений интернатного типа : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Кемерово, 2006. 263 с.

¹⁰ Овчинникова Т. Организация здоровьесберегающей деятельности в дошкольных образовательных учреждениях. Санкт-Петербург, 2006. 176 с.

¹¹ Ананьев В. Введение в психологию здоровья : учебное пособие. Санкт-Петербург : Балтийская педагогическая академия, 1997. 148 с.

¹² Подгорная О. Проектирование здоровьесберегающего пространства общеобразовательной школы средствами личностно ориентированного образования : дис. ... канд. пед. наук. Тирасполь, 2005. 211 с.

здоров'язбережувальне середовище передбачає створення відповідних умов у кожному конкретному дошкільному навчальному закладі, з урахуванням змісту його діяльності, оздоровчих технологій, що застосовуються, традицій навчального закладу й характеру діяльності його працівників¹³.

Ми вважаємо, що в організації здоров'язбережувального простору мають бути враховані визначені Г. Селевко концептуальні положення щодо формування здорового способу життя дитини: пріоритет здоров'я над іншими цінностями; здоров'я – найважливіша життєва цінність; валеологічний підхід; принцип здорового способу життя, дотримання режиму; педагогізація довкілля; принцип профілактики здоров'я дітей; принцип природовідповідності; різноманітність форм і методів валеологічного виховання; принцип саморегуляції; відмова від негативних впливів на здоров'я; принцип збережувальної та тренувальної технологій¹⁴.

У контексті реалізації завдань Базового компонента дошкільної освіти складовими частинами здоров'язбережувального простору закладу дошкільної освіти, на нашу думку, можуть бути визначені такі чинники, що впливають на здоров'я та здоровий спосіб життя, а саме: уміння відстежувати позитивні й негативні зміни у стані власного здоров'я і здоров'я інших; уміння складати ефективну програму збереження здоров'я; уміння створювати здоров'язбережувальний простір; володіння способами організації діяльності із профілактики та здоров'язбереження; володіння ефективними технологіями оздоровчого спрямування, вироблення стійких мотивів до реалізації здоров'язбережувальної поведінки¹⁵.

Провідною формою роботи з фізичного виховання дітей є **фізкультурні заняття**, які проводяться згідно з вимогами Базового компонента, а також чинних програм розвитку дитини дошкільного віку. Два заняття – навчальні – будуються за структурою, рекомендованою методиками Е. Вільчковського й О. Курка, їх проводить інструктор фізкультури. Тричі на тиждень (понеділок, середа, п'ятниця) фізкультурні заняття організовують просто неба, на прогулянці, у межах з 10-ї до 12-ї години дня. За організацію та проведення цих занять відповідають вихователі різних вікових груп. Разом із дітьми вони виконують вправи, що розучувалися та закріплювалися на попередніх

---

¹³ Богиніч О. Сучасні пріоритети фізичного розвитку дітей. *Дошкільне виховання*. 2005. № 7. С. 12–14.

¹⁴ Селевко Г. *Современные образовательные технологии : учебное пособие*. Москва : Народное образование, 1998. 255 с.

¹⁵ Базовий компонент дошкільної освіти / А. Богущ та ін. Київ, 2012. 26 с.

заняттях. Форми проведення можуть бути різними (рухлива сюжетна композиція; домінантне заняття тощо)¹⁶.

Отже, важливим позитивним зрушенням у модернізації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти є його валеологічна спрямованість. У цьому контексті головним завданням педагога є формування в дітей пріоритетів здоров'я, почуття відповідальності за нього та культури здоров'я. Одним зі шляхів його реалізації є створення здоров'язбережувального освітнього простору, спрямованого на забезпечення умов для збереження та зміцнення здоров'я дітей, формування в них знань та навичок здорового способу життя. Важливою змістовою складовою частиною такого простору є здоров'язбережувальні технології. Від цілісності та систематичності їх використання залежатиме й ефективність фізкультурно-оздоровлювальної роботи з дітьми дошкільного віку. Різні види здоров'язбережувальних технологій допоможуть колективу освітнього закладу забезпечити багаторівневість освітньої системи в межах здоров'язбережувального простору. Усе це націлює педагогів на пошук найбільш раціональних шляхів збереження та зміцнення здоров'я молодого покоління, оптимізує творчість, сприяє самовдосконаленню.

2. Педагогічні умови створення здоров'язбережувального середовища закладу дошкільної освіти

Процес формування, зміцнення здоров'я дітей та подальше його збереження залежить від формування в них переконання у збереженні та зміцненні власного здоров'я. Щоб сформувати в дітей мотивацію до збереження здоров'я, їх треба навчити свідомо ставитися як до власного здоров'я, так і до здоров'я близьких, сприймати його як цінність. Відображення такої позиції знаходимо в низці державних документів: у Національній Доктрині розвитку освіти в Україні, Законі «Про дошкільну освіту», Базовому компоненті, у яких наголошується на тому, що в дітей необхідно виховувати ціннісне ставлення до життя, власного здоров'я та здоров'я інших людей як до найвищої цінності.

Так, дослідники А. Дорошенко, Г. Решетньова, О. Шнейдер зазначають, що саме в дошкільному віці в дітей варто формувати позитивну мотивацію на збереження здоров'я, яка зміцнюватиметься протягом усього життя¹⁷.

---

¹⁶ Вільчковський Е., Курок О. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку : підручник. Суми : ПФ «Видавництво «Університетська книга», 2019. 467 с.

¹⁷ Решетнева Г., Шнейдер О., Дорошенко А. Социальная адаптация детей дошкольного возраста в процессе формирования здорового образа жизни. *Физическая культура*. 2001. № 2. С. 51–53.

У сучасному українському суспільстві постала нагальна потреба у зміні ставлення особистості до власного здоров'я, упровадження в життя оздоровчої ідеології.

Важливо, щоб отримана інформація щодо ведення здорового способу життя увійшла в наш побут, була усвідомлена і сприйнята, стала переконанням і мотивацією до здоров'язбережувальних дій. У цілісній системі виховних цінностей визначальними мають бути такі поняття, як: орієнтація на повноцінне життя та здоров'я; орієнтація на фізичне, психологічне, духовне та соціальне вдосконалення; орієнтація на життєву мету, що полягає у прагненні бути здоровим, визначити власний життєвий шлях та прагнути до ідеалу.

Як зауважує Л. Лохвицька, формування в дошкільників свідомого ставлення до власного здоров'я здійснюється в різних формах активності (рухова, пізнавальна, мовленнєва); видах діяльності (у грі, спілкуванні, предметно-практичній діяльності, навчанні); сферах життєдіяльності («Природа», «Культура», «Люди»). Засобами формування свідомого ставлення до власного здоров'я є різні види діяльності: рухливі, дидактичні, сюжетно-рольові ігри, праця, пошукова самостійна діяльність дітей. Цей процес оптимізують сучасні інноваційні педагогічні технології (гуманно орієнтована, педагогічної співпраці та вільного вибору), а також активні методи навчання та виховання дітей^{18,19}.

І. Брехман досліджував поняття «здоров'я» і зазначав, що в дітей варто формувати мотивацію на ведення здорового способу життя, спрямовану на збереження свого здоров'я²⁰.

Досить близька позиція щодо цього питання була в Н. Денисенко, яка радила формувати в дошкільників ціннісне та свідоме ставлення до власного здоров'я за допомогою низки знань про нього, прищеплення їм відповідних навичок. Автор уважала, що для цього дитина повинна усвідомити те, що зміцненню її:

– *фізичного здоров'я* сприяють активна рухова діяльність, достатнє перебування на свіжому повітрі, загартування та гігієна, раціональне харчування, цікавий та корисний відпочинок, повноцінний сон;

---

¹⁸ Лохвицька Л., Андрущенко Т. Дошкільникам про основи здоров'я : навчально-методичний посібник. 2-ге вид., оновл. Тернопіль : Мандрівець, 2008. 192 с.

¹⁹ Лохвицька Л. Організація здоров'язберігального середовища в дошкільних навчальних закладах. *Вісник Глухівського державного педагогічного університету. Серія «Педагогічні науки»*. Вип. 16. 2010. С. 124–127.

²⁰ Брехман И. Валеология – наука о здоровье. 2-е изд., доп. и перераб. Москва : ФИС, 1990. 206 с.

– *психічного здоров'я* сприяє активне й оптимістичне пізнання світу, прояв позитивних емоцій навіть під час розв'язання проблем, доброзичливе ставлення до інших, уміння спостерігати, аналізувати тощо;

– *духовного здоров'я* сприяє дбайливе ставлення до природи, людей та їхніх духовних надбань, усього живого та неживого;

– *соціального здоров'я* сприяє усвідомлення того, що стосунки між людьми мають бути доброзичливими, культурними, із проявом активності та самостійності, тобто усвідомити те, що про здоров'я треба дбати, а цього можна досягти, якщо в дитини сформована мотивація, спрямована на збереження власного здоров'я²¹.

Ми погоджуємося з думкою педагога, що виховання в дітей свідомого ставлення до свого здоров'я можна сформувати за допомогою прищеплення їм відповідних навичок, як-от: догляд за тілом, самоаналіз, позитивне мислення, прояв високої душевності, доброзичливі взаємини, за допомогою таких засобів, як: різні види ігор, праці та самостійної діяльності дітей, а також оптимальним підбором методів навчання та виховання дітей.

Важливість свідомого та відповідального ставлення до власного здоров'я підкреслюється в дослідженнях українських педагогів Т. Андриющенко, І. Беха, О. Богініч, О. Кононко, Л. Лохвицької. Саме тому важливою є думка вчених, що із цією метою в дітей треба сформувати знання про нього, оздоровчі уподобання, інтереси, потреби та життєві навички, з урахуванням усіх складників здоров'я (фізичне, психічне, духовне та соціальне), що можливо тільки за неперервного й комплексного виховного й освітнього впливу, будь-які прогалини у процесі формування відповідального ставлення дітей до свого здоров'я та пошуку ефективних шляхів його зміцнення можуть призвести до втрати здоров'я не тільки самої дитини, але й цілих поколінь. Зважаючи на вищезазначене, дуже важливо, за твердженням О. Богініч, щоб знання про необхідність збереження власного здоров'я міцно увійшли в життя дитини та стали мотивацією до його збереження²².

У закладі дошкільної освіти має бути все необхідне для занять із фізичної культури, а саме: обладнаний фізкультурний майданчик, який би відповідав санітарно-гігієнічним, педагогічним і естетичним вимогам, фізкультурна зала, басейн, ігрові майданчики. У групових кімнатах доцільно мати відповідним чином обладнані куточки

---

²¹ Денисенко Н., Аксьонова О. Через рух – до здоров'я дітей : навчально-методичний посібник. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 88 с.

²² Богініч О. Сутність здоров'язберігаючого середовища у життєдіяльності дітей дошкільного віку. *Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка*. Вип. XVII–XVIII. Івано-Франківськ : Педагогічний інститут ; ПНУ ім. В. Стефаника. 2008. С. 191–199.

усамітнення, релаксації, достатню кількість моторних іграшок тощо. Ефективним у закладі дошкільної освіти є створення фітобару, який можуть відвідувати діти в будь-яку пору року. У методичному кабінеті необхідно мати сучасні нормативні документи, що регулюють роботу закладу дошкільної освіти з фізичного виховання²³.

Різноманітне фізкультурне обладнання для оснащення фізкультурних, фізкультурно-музичних, тренажерних залів, басейнів, фізкультурних і групових майданчиків та ділянки, спортивний інвентар є вагомими складниками загального предметного середовища закладу дошкільної освіти. Головна вимога до фізкультурного обладнання – гарантувати безпеку під час виконання вправ, запобігти дитячому травматизму та нещасним випадкам. У підборі предметів фізкультурного та спортивно-ігрового обладнання передусім ураховують вікові особливості вихованців²⁴.

У контексті реалізації завдань Базового компонента дошкільної освіти складовими частинами здоров'язбережувального простору закладу дошкільної освіти, на нашу думку, можуть бути визначені такі чинники, що впливають на здоров'я і здоровий спосіб життя, а саме: уміння відстежувати позитивні й негативні зміни у стані власного здоров'я і здоров'я інших; уміння складати ефективну програму збереження здоров'я; уміння створювати здоров'язбережувальний простір; володіння способами організації діяльності із профілактики та здоров'язбереження; володіння ефективними технологіями оздоровлювального спрямування, вироблення стійких мотивів до реалізації здоров'язбережувальної поведінки²⁵.

Оздоровлення дошкільників під час проведення різних форм навчання, виховання та фізичного виховання, на нашу думку, буде ефективним за таких умов: опанування педагогами технологій, які включають рухові дії, що впливають на різні пропріорецептори й активізують у комплексі всі органи та системи організму дітей, їхні аналізатори, сприяють формуванню базових програмових рухових умінь і навичок; створення як на фізкультурних, так і на інших видах занять здоров'язбережувального середовища (ідеться про наявність різноманітного обладнання, необхідного для впровадження кожної технології), проведення їх на засадах диференційованого підходу.

---

²³ Загородня Л., Тігаренко С., Барсуковська Г. Фізичне виховання дітей дошкільного віку : навчальний посібник. Суми : Університетська книга, 2018. 272 с.

²⁴ Лісневська Н. Педагогічні умови створення здоров'язберігаючого середовища в дошкільному навчальному закладі : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Київ, 2016. 24 с.

²⁵ Базовий компонент дошкільної освіти / А. Богуш та ін. Київ, 2012. 26 с.

Дуже важливо чітко дотримуватися диференційованого підходу до використання тієї чи іншої оздоровчої процедури, об'єднання дітей (за станом здоров'я) у медичні підгрупи, дозування вправ та фізичного навантаження на організм дошкільнят. Наприклад, у кожній віковій групі є діти, що не сприймають запахів гвоздики, евкаліпта, лаванди. Зрозуміло, що їх звільняють від цієї процедури. Не всі діти п'ють відвари шипшини або ромашки. Таким варто запропонувати відвари сухих яблук, абрикосів.

Аналіз наукових досліджень з урахуванням основних стратегічних завдань розвитку дошкільної освіти дозволив нам визначити цілком обґрунтовані педагогічні умови створення здоров'язбережувального середовища у ЗДО, що полягають у комплексності їх застосування з обов'язковим запровадженням особистісно орієнтованого підходу:

- формування світоглядно-оздоровчої позиції колективу ЗДО та переконаності їх у пріоритетності оздоровчої діяльності з дітьми дошкільного віку;

- створення позитивного мікроклімату у групі із забезпеченням успішної адаптації дітей до умов дошкільного навчального закладу;

- формування в дітей мотивації у збереженні та покращенні власного здоров'я;

- формування компетентності педагогів дошкільного навчального закладу щодо створення здоров'язбережувального середовища;

- створення матеріально-дидактичної бази для виконання завдань збереження здоров'я дітей;

- співпраці педагогічного колективу й батьків із питань збереження і зміцнення здоров'я дітей.

Отже, створення здоров'язбережувального середовища в закладі дошкільної освіти залежить передусім від вихователів, від їхнього професіоналізму, що проявляється в наявності здібностей знайти спільну мову з дитиною, стати для неї другом, створити у групі атмосферу уваги, любові, тепла, доброти, відповідних знань індивідуальних особливостей кожного вихованця, створення позитивного мікроклімату у групі, особливостей застосування оздоровчих процедур та технологій у навчально-виховному процесі та фізичному вихованні, а також від наявності в дітей відповідних знань про вагомість збереження власного здоров'я, корисних і шкідливих для здоров'я чинників, елементарного діагностування стану власного фізичного та психічного здоров'я, важливості позитивного мікроклімату у групі та застосування оздоровчих процедур і технологій.

Уважаємо, що неможливо створити здоров'язбережувальне середовище без урахування особливостей фізичного виховання дошкільників та дотримання санітарно-гігієнічних вимог – розпорядку

дня, гігієни тіла дитини, меблів, обладнання, інвентарю, іграшок, приміщень та території дошкільного навчального закладу, організації збалансованого харчування, оптимальності запровадження оздоровчих процедур та технологій, забезпечення раціонального навчального навантаження, доцільне його поєднання з руховою активністю та практично-оздоровчою діяльністю. Тобто здоров'язбережувальне середовище міцно пов'язане із системою фізичного виховання дітей дошкільного віку, передбачає систематичне, ретельне і вчасне проведення оздоровчих процедур, технологій, дотримання розпорядку дня, раціонального харчування, гігієни тіла дітей, обладнання, меблів, іграшок, приміщень та території дошкільного навчального закладу, забезпечення оптимального навчального навантаження в поєднанні з руховою активністю і практично-оздоровчою діяльністю, що сприяє формуванню, збереженню та зміцненню здоров'я дітей дошкільного віку.

Отже, необхідно наголосити, що, на наше переконання, усі педагогічні умови, що нами визначені, обов'язково взаємопов'язані одна з одною та доповнюють одна одну, тільки комплексна їх реалізація сприятиме створенню ефективного здоров'язбережувального середовища в закладі дошкільної освіти.

3. Критерії виявлення рівня організації

здоров'язбережувального середовища в закладі дошкільної освіти

У процесі розроблення критеріїв ми враховували те, що вони є основою для порівняння, зіставлення предметів чи явищ одне з одним, своєрідним еталоном вираження певної якості²⁶. Критерії являють собою сукупність показників, які дозволяють виділити певне явище серед подібних, характеризують його якомога повно. Варто зазначити, що один показник, окремо взятий, не може об'єктивно відобразити рівень сформованості досліджуваного явища. Тому має бути достатня кількість показників, щоб охопити всі сторони створення здоров'язбережувального середовища в закладі дошкільної освіти.

З метою виявлення рівня створення здоров'язбережувального середовища нами були визначені такі критерії:

- 1) рівень матеріально-дидактичного забезпечення;
- 2) якість харчування;
- 3) рівень компетентності вихователів;
- 4) якість співпраці ЗДО і батьків.

---

²⁶ Кыверялг А. Методы исследования в профессиональной педагогике. Таллин : Валгус, 1980. С. 6.

Визначені критерії розкриваються через показники, відповідно до яких ми виділили високий, середній та низький рівні створення здоров'язбережувального середовища.

Високий рівень характеризується високим ступенем (не менше 80%) виділених показників, як-от:

- наявність у дошкільному навчальному закладі необхідного обладнання для фізкультурного майданчика, фізкультурного залу та різних вікових груп, що відповідає віковим особливостям дітей;

- наявність фізкультурного інвентарю в достатній кількості та його відповідність санітарним і гігієнічним вимогам;

- наявність у вихователів відповідної методичної літератури із проблеми збереження та зміцнення здоров'я дітей;

- наявність у методичному кабінеті конспектів проведення різних форм роботи з фізичного виховання, відеотеки, зразків рухливих, спортивних ігор, бібліографічного опису літературних джерел із проблеми збереження та зміцнення здоров'я дитини, таблиць, схем, кращих зразків планування фізкультурно-оздоровчої роботи у ЗДО, матеріалів передового педагогічного досвіду, планів роботи спортивних секцій, планів співпраці з родинami вихованців і початковою школою;

- вітамінізоване, збалансоване, висококалорійне харчування в закладі дошкільної освіти;

- забезпечення якісними та різноманітними стравами;

- цілковита відповідність харчування віковим нормам;

- естетично оформлені порції й гарно сервірований стіл;

- ґрунтовні знання вихователями здоров'язбережувальних технологій та вміння доцільно їх застосовувати в роботі з дітьми;

- ґрунтовні знання педагогів про вікові й індивідуальні особливості дітей та стан їхнього здоров'я;

- уміння персоналу організувати здоров'язбережувальне середовище в закладі дошкільної освіти;

- професійно грамотне проведення педагогами пропаганди здорового способу життя серед громадськості;

- планомірне, систематичне, якісне проведення вихователями різних форм роботи з батьками з питань зміцнення та збереження здоров'я дітей;

- наявність ґрунтовних, системних знань педагогів про способи залучення сім'ї до фізичного виховання дітей і можливості родини здійснювати повноцінне фізичне виховання в домашніх умовах;

- наявність добре сформованих умінь у вихователя організувати різні форми роботи з батьками;

- високопрофесійні вміння здійснювати пропаганду знань серед батьків із питань зміцнення та збереження здоров'я вихованців.

Середній рівень характеризується достатнім ступенем більше половини показників (50–60%), як-от:

- наявність обладнання для фізкультурного майданчика, фізкультурного залу не в достатній кількості;
- відсутність фізкультурного інвентарю в достатній кількості, відповідність його санітарним та гігієнічним вимогам;
- наявність в недостатній кількості у вихователів відповідної методичної літератури;
- недостатня кількість у методичному кабінеті розробок свят і розваг із фізичного виховання, бібліографічний опис джерел несистематизований, відсутні плани роботи спортивних секцій;
- мало вітамінізоване, проте збалансоване харчування в навчальному закладі;
- якісні, але одноманітні страви;
- унормоване харчування;
- хаотичне розміщення предметів на столі, естетичне оформлення порцій;
- знання вихователями здоров'язбережувальних технологій, але невмілі їх практичне застосування;
- добрі знання педагогами вікових особливостей дітей та часткове врахування індивідуальних особливостей дітей і стану їхнього здоров'я під час проведення різних форм фізкультурно-оздоровчої роботи;
- недостатньо сформовані в педагогів уміння щодо організації здоров'язбережувального середовища у ЗДО;
- несистематичне проведення вихователями пропаганди здорового способу життя;
- планомірне, відносно якісне, але несистематичне проведення педперсоналом різних форм роботи з батьками з питань зміцнення і збереження здоров'я дітей;
- наявність загальних знань у вихователів про способи залучення сім'ї до фізичного виховання дітей і можливості родини здійснювати повноцінне фізичне виховання в домашніх умовах;
- наявність добре сформованих умінь організації різних форм роботи з батьками вихованців із питань зміцнення та збереження здоров'я;
- наявність у вихователів добре сформованих умінь здійснювати пропаганду знань із батьками з питань зміцнення і збереження здоров'я дітей.

Під **низьким рівнем** розуміємо мінімальний прояв визначених показників (менше ніж 30%), а саме:

- відсутність обладнання для фізкультурного майданчика, фізкультурного залу в навчальному закладі;

- наявність фізкультурного інвентарю в недостатній кількості й невідповідність його санітарним та гігієнічним вимогам;
- наявність у вихователів методичної літератури 80–90-х рр. видання, відсутність нової методичної літератури, яка створена відповідно до вимог чинних програм;
- недостатня кількість у методичному кабінеті розробок проведення рухливих, спортивних ігор і свят, відсутність відеотеки, бібліографічний опис літературних джерел несистематизований і вчасно не оновлюється; наявність плану співпраці ЗДО з родинами і школою, але не виокремлений напрям збереження і зміцнення здоров'я дітей; відсутність матеріалів передового педагогічного досвіду;
- незбалансоване, малокалорійне харчування в навчальному закладі;
- одноманітність страв;
- унормоване харчування;
- неестетично оформлені порції, сервіровка столу не укомплектована;
- відсутність у вихователів знань про сучасні здоров'язбережувальні технології та способи їх застосування у ЗДО; недостатньо сформовані фахові уміння для їх упровадження в роботу з дошкільниками;
- мінімальні або ж поверхові знання педагогами вікових та індивідуальних особливостей дітей і стану їхнього здоров'я;
- відсутність уміння у вихователів організовувати здоров'язбережувальне середовище в дошкільному навчальному закладі;
- формальне проведення педагогічним персоналом пропаганди здорового способу життя або відсутність її взагалі; відсутність плану роботи з батьками вихованців із питань зміцнення та збереження здоров'я дітей, несистематичне проведення різних форм роботи з ними;
- поверхові, безсистемні знання про способи залучення сім'ї до виховання дітей і можливості родини здійснювати повноцінне фізичне виховання;
- невміння педагогами організовувати специфічні форми роботи з батьками вихованців із питань зміцнення і збереження здоров'я;
- наявність елементарних умінь здійснювати пропаганду знань із батьками з питань зміцнення і збереження здоров'я дітей.

ВИСНОВКИ

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури уточнено поняття «здоров'язбережувальне середовище», проаналізовано праці вітчизняних та закордонних авторів, які досліджують означені проблеми.

Дослідженнями низки педагогів підтверджується той факт, що дошкільний вік є найбільш сприятливим для збереження здоров'я та базовим етапом фізичного, психічного та соціального становлення

особистості дитини. Ученими по-різному розкрито поняття та складові частини здоров'я, визначено єдність фізичного, психічного, соціального та духовного здоров'я.

Аналіз наукових досліджень з урахуванням основних стратегічних завдань розвитку дошкільної освіти дозволив нам визначити цілком обґрунтовані педагогічні умови створення здоров'язбережувального середовища у ЗДО, що полягають у комплексності їх застосуванні з обов'язковим запровадженням особистісно орієнтованого підходу:

- формування світоглядно-оздоровчої позиції колективу ЗДО та переконаності їх у пріоритетності оздоровчої діяльності з дітьми дошкільного віку;

- створення позитивного мікроклімату у групі із забезпеченням успішної адаптації дітей до умов закладу дошкільної освіти;

- формування в дітей мотивації у збереженні та покращенні власного здоров'я;

- формування компетентності педагогів дошкільного навчального закладу щодо створення здоров'язбережувального середовища;

- створення матеріально-дидактичної бази для виконання завдань збереження здоров'я дітей;

- співпраця педагогічного колективу й батьків з питань збереження і зміцнення здоров'я дітей.

На основі психолого-педагогічної літератури розроблено критерії та їхні показники створення здоров'язбережувального середовища, а саме: рівень матеріально-дидактичного забезпечення; якість харчування; рівень компетентності вихователів; якість співпраці ЗДО і батьків. Визначені критерії розкриваються через показники, відповідно до яких ми виділили високий, середній та низький рівні створення здоров'язбережувального середовища.

Отже, необхідно наголосити, що, на наше переконання, усі педагогічні умови, що нами визначені, обов'язково взаємопов'язані та доповнюють одна одну, тільки комплексна їх реалізація сприятиме створенню сприятливого здоров'язбережувального середовища в закладі дошкільної освіти.

АНОТАЦІЯ

Здійснено аналіз наукових досліджень із проблеми створення здоров'язбережувального середовища в закладі дошкільної освіти. Доведено актуальність окресленої проблеми. Подано загальну характеристику створення здоров'язбережувального середовища закладу дошкільної освіти. Охарактеризовано педагогічні умови організації ефективного здоров'язбережувального середовища в закладі дошкільної освіти. Встановлено, що важливою змістовою складовою частиною освітнього простору закладу дошкільної освіти є

здоров'язбережувальні технології. Встановлено, що від цілісності та систематичності їх використання залежатиме й ефективність фізкультурно-оздоровлювальної роботи з дітьми дошкільного віку. Запропоновано критерії виявлення рівня організації здоров'язбережувального середовища в закладі дошкільної освіти, їх показники і рівні. Наголошено, що визначені педагогічні умови взаємопов'язані та доповнюють одна одну, тільки комплексна їх реалізація сприятиме створенню сприятливого здоров'язбережувального середовища в закладі дошкільної освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьев В. Введение в психологию здоровья : учебное пособие. Санкт-Петербург : Балтийская педагогическая академия, 1997. 148 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти / А. Богущ та ін. Київ, 2012. 26 с.
3. Богініч О. Сутність здоров'язберігаючого середовища у життєдіяльності дітей дошкільного віку. *Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка*. Вип. XVII–XVIII. Івано-Франківськ : Педагогічний інститут ; ПНУ ім. В. Стефаника, 2008. С. 191–199.
4. Богініч О. Сучасні пріоритети фізичного розвитку дітей. *Дошкільне виховання*. 2005. № 7. С. 12–14.
5. Брехман И. Валеология – наука о здоровье. 2-е изд., доп. и перераб. Москва : ФИС, 1990. 206 с.
6. Вільчковський Е., Курок О. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку : підручник. Суми : ПФ «Видавництво «Університетська книга»», 2019. 467 с.
7. Денисенко Н. Освітній процес має бути здоров'язбережувальним. *Дошкільне виховання*. 2007. № 7. С. 8–10.
8. Денисенко Н. Формування свідомого ставлення до здоров'я. *Дошкільне виховання*. 2008. № 9. С. 3–5.
9. Денисенко Н., Аксьонова О. Через рух – до здоров'я дітей : навчально-методичний посібник. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 88 с.
10. Загородня Л., Тітаренко С., Барсуковська Г. Фізичне виховання дітей дошкільного віку : навчальний посібник. Суми : Університетська книга, 2018. 272 с.
11. Киверялг А. Методы исследования в профессиональной педагогике. Таллин : Валгус, 1980. 334 с.
12. Крамаренко І., Ночвінова О. Збірник нормативно-правових актів щодо матеріально-технічного забезпечення галузі освіти. *Інноваційна діяльність*. Київ, 2019. 80 с.
13. Лохвицька Л., Андрющенко Т. Дошкільникам про основи здоров'я : навчально-методичний посібник. 2-ге вид., оновл. Тернопіль : Мандрівець, 2008. 192 с.

14. Лохвицька Л. Організація здоров'язберігального середовища в дошкільних навчальних закладах. *Вісник Глухівського державного педагогічного університету. Серія «Педагогічні науки»*. Вип. 16. 2010. С. 124–127.

15. Лохвицька Л., Андрищенко Т. Про здоров'я треба знати, про здоров'я треба дбати. *Дошкільне виховання*. 2002. № 12. С. 10–13.

16. Лісневська Н. Педагогічні умови створення здоров'язберігаючого середовища в дошкільному навчальному закладі : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. Київ, 2016. 24 с.

17. Овчинникова Т. Организация здоровьесберегающей деятельности в дошкольных образовательных учреждениях. Санкт-Петербург, 2006. 176 с.

18. Подгорная О. Проектирование здоровьесберегающего пространства общеобразовательной школы средствами личностно ориентированного образования : дис. ... канд. пед. наук. Тирасполь, 2005. 211 с.

19. Решетнева Г., Шнейдер О., Дорошенко А. Социальная адаптация детей дошкольного возраста в процессе формирования здорового образа жизни. *Физическая культура*. 2001. № 2. С. 51–53.

20. Рылова Н. Организационно-педагогические условия создания здоровьесберегающей среды образовательных учреждений : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Кемерово, 2007. 22 с.

21. Сидоренко А. Формирование и сохранение здоровья воспитанников образовательных учреждений интернатного типа: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Кемерово, 2006. 263 с.

22. Селевко Г. Современные образовательные технологии : учебное пособие. Москва : Народное образование, 1998. 255 с.

Information about the authors:

Titarenko S. A.,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department
of Preschool Pedagogy and Psychology
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University
24, Kyivo-Moskovska str., Hlukhiv, Sumy region, 41400, Ukraine

Babachuk Yu. M.,

Assistant at the Department of Theory and Methods of Physical Education
Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University
24, Kyivo-Moskovska str., Hlukhiv, Sumy region, 41400, Ukraine